

av vida större intresse och ingår som ett icke betydelselöst led i den internationella musikutvecklingen. Gemensamt för dem alla är strävan efter att ruta in koralerna i våra taktarter under tillvaratagande av textens naturliga deklamation. Att detta icke kunde ske annat än på bekostnad av den äldre rytmiken är uppenbart, likaså att den »nivellerande tendensen» *icke* varit självändamål utan i stället ett medel att uppnå målet: taktindelade koraler. Någon tillnärmelsevis tillfredsställande lösning av problemet — textmetrik och takt i överensstämmelse med varandra — lyckades ej 1700-talets svenska koralboksförfattare finna. Men det kunde ej heller vinnas förrän ett förtroendefullt samarbete etablerades mellan textrestaurator och musikreformatör. Och det var vad som skedde, då Hæffner utsågs att övertaga koralboksrevideringen och omedelbart trädde i intim förbindelse med ledaren för psalmboksföretaget, Wallin.

Gällde det under 1700-talet att intvinga koralerna i våra tvenne taktarter, var strävan icke mindre att förvandla alla melodier till dur- eller mollmelodier. Vallerius stod ännu vacklande och redan detta förklarar torftigheten i hans harmonisering. 1700-talets koralarbetare kunde vida mera konsekvent och djärft än han kläda melodierna i modern harmonisk skrud. Tillvägagångssättet var det vanliga och välbekanta: sänkande medelst b-förteckningen av doriska tonartens stora sext, lydiska tonartens överstigande kvart, höjande av lilla septimen och harmonisk omtydning av den frygiska tonikan till halvslut på dominaten. Från den fullständiga oförståelsen för kyrkotonarterna gör emellertid Voglers arbete ett undantag. Harmoniseringen, vilken är rent ackordisk, utgående från orgeln som generalbasinstrument, vittnar i övrigt om stor okunnighet och grov hantverksmässighet. Man uppmjukar även gärna harmoniken genom införandet av dominantseptium- och nonackord.

Av det ovan skrivna torde också framgå den stora oreda, som under 1700-talet var rådande på koralmusikens område i vårt land. Detta faktum har framhållits av skilda koralboksförfattare men även av andra. Envallson säger härom i sitt »Svenskt Musikaliskt Lexikon» (1802) under uppslagsordet koralbok: »Hvar och en nyttjar ännu sin, sådan den är eller sådan han bäst kan åtkommas: men en Svensk auktoriserad och öfverallt antagen, har man ännu fått sakna.» Tilläggas kan, att bland alla de koralböcker, som för denna undersökning stått till buds, ej ens två, även om den ene av den uppgives vara en avskrift av den andre, helt överensstämma.

Gösta Morin.

(Eftertryck i varje form förbjudes.)

Dopfunten plats i våra kyrkor.

I våra svenska kyrkor stod under medeltiden dopfunten i regel vid ingångsdörren. Enligt katolsk föreställning var ju barnet före dopet hedning och fick därför icke föras längre in i kyrkan än nödvändigt var. I några gotländska kyrkor har man tydligt kunnat konstatera funtens ursprungliga placering, så t. ex. i Tingstäde, där ett dopkapell på 1200-

talet varit inrett i »ringkammaren» d. v. s. tornets bottenvåning. Här finnas ännu spåren kvar av en hissboom för funtlocket. En sådan boom med trissa är f. ö. bevarad från Hejdeby kyrka. I Endre och Stenkyrka har »ringkammaren» på samma sätt tjänat som dopkapell, och i Västkinde och Fole äro podiesterna ännu kvar, i sistnämnda kyrka t. o. m. på ursprunglig plats. I Lunds domkyrka är funtens plats i norra sidoskeppet betygd genom ett diplom från år 1377, och i Linköpings domkyrka har 1400-talsfunten varit placerad i norra sidoskeppets västligaste travé, där spår av en baldakinanordning ännu är synlig på den norra pelaren. På liknande sätt som i Gotlandskyrkorna har dopfunten uppställt i en förhall i Dalby kyrka i Skåne och efter detta mönster i Askeby kyrka i Östergötland.

Enligt evangelisk uppfattning är dopet den handling, varigenom barnet upptages i församlingens gemenskap. I Olaus Petris handbok 1529 förrättas handlingen på svenska, medan de medeltida ceremonierna i huvudsak bibehöllos. Betydelsefullt var reformatornas betonande av församlingssynpunkten: hela meningheten uppmanas att bedjande deltaga i handlingen. Laurentius Petri säger också i sin kyrkoordning, att det länder sakramentet till föräring, att många äro tillstädes vid dopet; det bör därför ske de dagar, då den kristna församlingen var tillhoppa.

Som nämnts bibehölls i dophandlingen det mesta av de medeltida ceremonierna. Sålunda utfördes första avdelningen vid kyrkodörren. Huvudhandlingen, föregången av votum: Herren bevara din ingång och din utgång nu och till evig tid, försiggick omedelbart därpå vid funten. Denna anordning borde ha bidragit till att dopfunten skulle behållas kvar på sin medeltida plats längst nere i kyrkan. Emellertid kom under 1600-talets lopp dophandlingens tudelning att bortfalla,¹ och i 1693 års handbok blev ritualen förkortad. I samband med en alltmer klart fattad evangelisk åskådning kom också en ny uppfattning av dopfuntens plats.

Redan Luther hade på sätt och vis önskat, att funten borde ställas fram i koret. I en predikan över dopet år 1534 säger han, att dopfunt, altarbord och predikstol stå där, »för att erinra oss om . . . att vi äro döpta och äro kristna, så att vi också både tänka på och ära den kära dopfunten och leva så att den icke avlägger vittnesmål emot oss». På liknande sätt sammanställer han altare, dopfunt och predikstol i en predikan år 1535. I ett av bordssamtalen parallelliseras altaret med blodet, dopfunten med vattnet och predikstolen med anden i anslutning till 1 Joh. 5: 6—8.²

Säkert har Luther med denna sammanställning icke direkt tänkt på den rumsliga anordningen i kyrkan. Under hela 1500-talet torde man heller icke kunna påvisa något fall, där dopfunten flyttats fram från sin underordnade plats. I stället heter det, för att taga ett exempel ur Peder Palladius' Visitatsbok: »Funten neden i kircken och alterit offuen i kircken och praedickstolen mit imellem.»³

¹ Edv. Rodhe, Svenskt gudstjänstliv, Upsala 1923 sid. 252.

² Cit. efter Preuss, Martin Luther, der Künstler, Gütersloh 1931 sid. 70 f.

³ Visitatsbog, udg. Kjøbenhavn 1872 sid. 12.

Men redan strax i början av 1600-talet uppkom krav på en mera betydelsefull plats för dopfunten. På Norrköpings riksdag år 1604 bestämdes t. o. m., att hela menigheten skall förnimma, höra på och så bli påmint om den nytta och det gagn, som följer med dopet. Och för att det »må med thes större reverents förhandlas, är alment samptyckt och bevilljat, att thet icke skall härefter ske uthi Wapenhuset: Uthan inne på kyrkiegulfuet, in conspectu totius Ecclesiae».

Här och där i kyrkorna hade kanske till följd av denna förordning dopfunten flyttats fram från dörren. Vi skola här söka följa detta tillvägagångssätt närmast med hänsyn till funtens flyttning fram i koret med exempel från några stift.

Omkring 1630 sker dessa förflyttningar först. Så t. ex. lät kyrkoherde Nicolaus Knatingius i Västerlösa (Linköpings stift) vid denna tid flytta funten från västra sidan om ingången till norra koret, varmed menades den norra korsarmen, som under medeltiden haft ett altare invigt åt S. Johannes. I ärkestiftet hade i Alsike kyrka funten flyttats »jemsides altaret» redan 1631, och i Lummelanda på Gotland hade den ställts fram i koret på norra sidan redan tre år tidigare.

I Linköpings stift låter sig utvecklingen följas framför allt emot mitten av 1600-talet. Ett av de äldre exemplen är från Kuddby. Magister Lothigius skriver i ett sockenstämmoprotokoll år 1641, att funten skall framflyttas i koret »efter döpelzens Sacrament är och itt Sacrament och tienar hafwas för händer framme i kyrkian så well som altaretets sacrament». Sju år därefter sker förflyttningen i Ringarum, och under Enanders biskopstid (1655—1670) blir det vanligare. Vid sina visitationer brukade denne nämligen påbjuda framflyttningen, ofta under en motivering, som liknar den som nyss citerats från Kuddby.¹ Sålunda heter det i Vallerstad år 1658: »Som Fundterne tjänliche äre til döpelzens administrerande, och dhet it wärk är, hvilket all heder och Wyrkning, såsom it dhet förmämbste Saliheternes medel meriterar; skole dhe hädanefter uthi alle stiftsens Församlinger uthi Chorene framflytte warda, dher med at betagha dhen Påfwiske reliquie om barnsens ohelighet, fram i kyrkian icke wärdige wore at frambäras.» Ofta får biskopens motivering som här en starkt polemisk anstrykning. Så t. ex. vid en visitation i Kättilstad 1662, där det heter: »Som dopet är högnödigt til Saligheten, måge Fundterne för dhet H. Sacramentes wärdighet, flyttias fram i Chorene til Altaret, dher med at betaga dhen öfwerlefwa af dhet Påfwiska missbruket, lijkasom barnen förr än dhe döpta wore så oheliga måtte wara, at dhe som nogast måtte komma in om kyrkiodörren.»

På detta sätt ålade biskop Enander vid inte mindre än fjorton visitationer under sitt femtonåriga episkopat församlingarna att giva dopfunten en hedersammare plats. I några enstaka fall har dock initiativet tagits av församlingens pastor. Platsen blir än på norra än på södra sidan om altaret.

¹ Uppgifterna från Enanders visitationer har förf. tacksamt mottagit av kyrkoherden, teol. lic. Ove Hassier, Rogslösa.

I övriga stift har den nya sedens uppträdande icke kunnat följas så tydligt beroende kanske delvis på brister i mitt material.

I Lunds stift synes biskop Matthias Steuchius (1694—1714) ha verkat för funtens placering i koret. I ett reskript i Lund år 1695 heter det, att »varest det ännu icke är skett och dock bekvämligen kan ske, hålles tjänligt, att funten eller dopstället flyttas opp i Choret.»¹ Sålunda genomfördes förflyttningen först i Hjärsås efter biskopens erinran vid en visitation år 1695, varvid funten sattes fram till höger om altaret, och småningom skedde detsamma i Allerum, Ausås, Björnekulla, Glimåkra, Kvidinge, Munka-Ljungby, Torrlösa, Vankiva, Visseltofta, Vittsjö och Örja. Redan tidigare hade dock framflyttningen ägt rum, vilket framgår av biskop Steuchius' yttrande, som citerats. Att så redan förut skett i N. Mellby, N. Sandby, N. Åkarp, Röke och Önnestad finnas uppgifter om.

Långt tidigare hade dock i Blekinge skett förflyttningar såsom i Kristianopel, där en funt skänktes 1633 och ställdes i koret, där den omgavs med ett målat träskrank försett med dörrar. I Nätraby kyrka omtalas 1665 en funt i långhuset. Samma år stod funten i Fridlevstads kyrka på samma plats bredvid »madaltaret». I Rödeby stod den redan 1668 mellan altaret och norra väggen men flyttades samma år under triumfbågen på södra sidan.

Från ärkestiftet finnes, som vi sett, exempel på en mycket tidigt gjord förflyttning. I Alsike sattes funten »jämsides altaret» redan år 1631. På 1700-talet skedde emellertid i flera Upplandskyrkor flyttningar av funtarna från koret, så t. ex. i Husby-Erlinghundra (1714), Orkesta och Skånella (1751) samt Väddö (1754).

På Gotland finnas många belägg för att dopfuntarna på 1600-talet fingo en betydelsefullare plats i koret eller under triumfbågen. Tidigast tycks det ha skett i Lummelunda (1628). I Martebo inhämtades år 1687 biskopens tillstånd till dopfuntens förflyttning »ifrån sin stehn nedhan i Lågkyrkan up til Prädicickosten som den står». I Tingstäde placerades funten i koret på södra sidan om altaret år 1700.

Enligt Baelter ivrade också biskop Johannes Gezelius (d. 1690) för att dopet skulle förrättas i koret; likaså biskop Paulinus Gothus (d. 1646). Den förres åsikter om den rätta dopplatsen återfinnes i hans »Perbrevs Commonitiones» (1673).

I de stora katedralerna och stadskyrkorna ordnades också under denna tid ståtliga dopkapell med skrank. Så skedde exempelvis i Skara domkyrka. I Kungsholms kyrka i Stockholm är ett sådant rikt barockskrank bevarat kring Caspar Schröders funt från år 1707. Redan ett århundrade tidigare hade i Stockholms Storkyrka anordnats ett dopkapell med skrank. År 1674 flyttades funten fram i högkoret nära altaret, ett årtionde senare placerades den norr om altaret.

Dessa exempel, de flesta valda på måfå ur tillgängliga uppslagsverk, kunde lätt mångfaldigas och borde f. ö. göras till föremål för en mera systematisk undersökning. De visa emellertid med stor tydlighet, att när det en gång för våra evangeliska biskopar och präster gällde att

¹ C. G. Weibull i Historisk Tidskrift för Skåneland VI, 1915 sid. 440.

draga de praktiska konsekvenserna av den lutherska doptanken med avseende på dopfontens placering, fanns för dem blott *en* plats, nämligen i koret. Genom deras verksamhet skapades en liturgisk tradition, som vi hava att taga hänsyn till i vår på praktiska anvisningar rörande liturgiska inredningsföremål så fattiga svenska kyrka. Det omdöme, som uttalas i Hellerströms Liturgik (s. 31), att dopfonten icke bör ställas i koret, synes därför oriktigt och alltför kategoriskt. Någon bindande föreskrift får visserligen icke givas; kyrkorummen och de lokala förhållandena äro alltför olika. I våra stora empirekyrkor är platsen framme i koret som motsvarighet till predikstolen alldeles given. För medeltidskyrkorna kan däremot någon bestämd plats icke ficerats, men i regel torde även här dopfonten kunna uppställas i koret.

Bengt Cnattingius.

Det svenska missalets inledningsantfonier.

Som bekant saknar 1897 års musik till svenska mässan sångformen introitus, ehuru den utgör en viktig framstöt till förmån för en rikare musikalisk utrustning av den svenska högmässan och handboken i övrigt ej ställer sig avvisande mot införandet av gregorianska element. Denna brist beklagades livligt inom vida kretsar i vårt land, vilka önskade även på denna punkt en anknytning till reformationstidens liturgisk-musikaliska tradition. Även 1908 års kyrkomöte betonade vikten av, att »åt högmässan gifves en mera högtidlig och stämningsfull prägel genom att afsjungandet af antfonier komme att ersätta uppläsandet af de numera efter inledningspsalmen föreskrifna begynnelseorden.» Biskop Ullman och kantor Morén, som på kyrkomötets hemställan fingo i uppdrag att utarbeta förslag till liturgiska och liturgisk-musikaliska bilagor till den svenska kyrkans handbok, sökte tillgodose behovet av introitusstycken genom att bifoga en hel serie dylika, lämpade för kyrkoårets skilda tider. Vid överarbetningen 1918 av detta missaleförslag bibehölls introitusmomentet fullkomligt efter mönster av förslaget 1914, blott med den skillnaden, att de-tempore-principen något avtrubbades genom uteslutning av särskilda introitusstycken för nyårsdagen, epiphania, kyndelsmässodagen, passionstidens söndagar, långfredagen, pingstoktaven, söndagarna efter helga trefaldighet, Marie bebådelsedag, Johannes döparens dag, Mikaelssdagen och Alla helgons dag. I gengäld erbjöd man ej blott ett enda förslag utan 5 alternativ för var och en av de bibehållna festdagarna.

Det Ullman-Morénska missaleförslagens introitusmelodier voro komponerade av Morén med eller utan begagnande av »gammalkyrkliga motiv», varmed menades gregorianska melodier. Ur vilka källor de hämtats och huru troget de behandlats, därom veta vi ingenting och kunna knappast klargöra saken utan omständiga undersökningar, vilka dock sakna större betydelse. I 1918 års missale äro däremot flera kompositörer företrädda: Oscar Blom, Harald Fryklöf, Gustaf Hägg, Oskar Lindberg, John Morén, Otto Olsson och Ivar Widéen, av vilka Lindberg och Olsson bidragit med vardera 10, Hägg och Morén med vardera 9, Fryklöf med 5, Wi-